

Jordán Gyula:

A kínai reformfolyamatot kísérő ideológiai áramlatok és viták

1979-től napjainkig (II. rész)

A cikk megkísérli bemutatni a modern Kína uralkodó ideológiai irányzatait. Legnagyobb terjedelemben a kínai nacionalizmus jelenségét elemzi, szemléltetve annak sajátos vonásait és azt, hogy hogyan befolyásolják az állam és a lakosság reakcióit különböző események, így pl. Tajvan vagy a belgrádi nagykövetség lebombázása. Röviden szó esik a Kínában kisebb befolyással bíró liberalizmusról és szociáldemokráciáról is. A tanulmány bár átfogó képet nem tud nyújtani, de érzékelteti a kívülről monolitikusnak tűnő kínai viszonyok között érvényesülő ideológiai pluralitást.

Nacionalizmus

Elérkeztünk ahhoz az ideológiai áramlathoz, amely Kínában az egyik legáltalánosabban képviselt és legerőteljesebb irányzat, az előzőektől eltérően nem kisebb-nagyobb értelmiségi csoportok „belügye”, hanem a társadalom legszélesebb rétegeit átfogja, és a vezetés is támogatja és felhasználja. Mivel a nacionalizmus szükségszerűen erősebben kifelé irányuló, reaktív formájánál is jelen van a kiváltó külső tényező, érthető módon a világban is ez váltja ki a legnagyobb figyelmet. Természetesen a nacionalizmus már a kezdetektől, 1949-től jelen volt motiváló tényezőként, sőt állami nacionalizmusként domináló volt Kína politikai magatartásában, sőt, egyesek szerint Kína külpolitikáját 1949 után egyértelműen a nacionalizmus határozta meg, mindenekelőtt a nemzeti függetlenség, mint alapvető cél szempontjából.¹

Számos nyugati megfigyelő és Kína szakértő véli úgy, hogy a nacionalizmus kulcsfogalommá vált a kínai politika jelenének és jövőbeli alakulásának megértéséhez. Ez magyarázza azt a hatalmas tömegű, ezzel foglalkozó anyagmennyiséget az újságcikkektől a

* Jordán Gyula ny. docens, történész. Kutatási területe Kína XX. századi története, különös tekintettel a reformidőszakra.

¹ Zhu Tianbiao: Nationalism and Chinese Foreign Policy. *The China Review*, Vol. 1. No. 1. (2001. ősz), 1-27. o.

tanulmányokon át a könyvekig. Ezek közös jellemzője a válaszkeresés a miértre, azaz arra, hogy mi magyarázza a nacionalizmus ilyen átfogó térhódítását. A válaszokat nagyjából három csoportba sorolhatjuk.²

1. A legáltalánosabban hangoztatott magyarázat szerint ideológiai vákuum keletkezett, a marxista, szocialista eszmék elvesztették mozgósító hatásukat és helyettesítésükre, a legitimációs válság leküzdésére fordult a vezetés a hazafisághoz. Ez nem a szocialista pártállam dicsőítésére irányul, hanem a kínai hagyományok és kultúra felélesztésére, amelyeknek természetesen a kommunista párt a legfőbb örököse és támogatója. Egy szerző kevésbé árnyalt megfogalmazása szerint: „Mivel a Kínai Kommunista Párt többé nem kommunista, még inkább kínainak kell lennie.”³

2. A kínai nacionalizmus előző magyarázata nem tekinthető teljesnek, nem ad választ például azokra a tömegreakciókra, amelyek a belgrádi kínai követség bombázását követték, és amelyeket nem lehet egyszerűen felülről gerjesztett indulatoknak tekinteni. A kínai nacionalizmus megértéséhez tehát szükség van nemzetközi és történelmi összefüggéseinek figyelembe vételére is.⁴ Lényegesen többről van szó, mint csupán pártpropagandáról, az „átlag kínai”, mint minden ország polgára, mélyen átérzi kínai identitását. Ezt a kínai identitással szoros kapcsolatban álló népi nacionalizmust mélyen befolyásolja a „megalázás évszázada”, amikor a XIX. század közepétől a nyugati hatalmak vereségek sorozatát mérték Kínára, egyenlőtlen szerződéseket kényszerítettek rá, és az elég általánosan elfogadott meghatározás szerint félgyarmati helyzetbe juttatták.

Az 1991-es években jelentkező általános nacionalista hullám ezen múltbeli tapasztalatok miatt is reagál rendkívül érzékenyen a Nyugat vélt vagy valós Kína ellenes lépéseire. Bár a népi nacionalizmus idegenellenessége gyakran a pártvonal nacionalizmusát tükrözi, de attól függetlenül létezik, sőt kihívást jelent a párt hegemoniájával szemben, amennyiben például egyes külpolitikai lépéseinél, tárgyalásainál kénytelen azt figyelembe venni.

3. A harmadik magyarázat 1989-et tekinti vízválasztónak, amely alapvető ideológiai átorientálódást hozott, a neautoritarianizmus, tradíció ellenesség és liberális demokratizmus után a nacionalizmus és a konzervatív etatizmus kerekedett felül, amely egy erős állam segítségével akar szembeszállni a nyugati, elsősorban amerikai hegemonizmussal. A

² Schubert, Gunter: Nationalism and National Identity in Contemporary China: Assessing the Debate. *Issues and Studies*, (2001 szept.-okt). 129-132. o.

³ Christensen, Thomas: Chinese Realpolitik. *Foreign Affairs*, Vol. 75. No. 5. (1996. szeptember-október), 37. o.

nacionalizmus ebben az értelemben megfelel a „szocializmus kínai jellegzetességekkel” hazafias, nacionalista vonalának. Egyes értelmiségiek számára ez nem tűnt elegendő ideológiai bázisnak, ezért náluk átalakult új kulturalizmussá, amely alternatív modellt képvisel a nyugati modernitással szemben.

A nacionalizmus számos kérdést vetett fel Kínán belül is. Milyennek kell lennie a „korszerű” kínai nacionalizmusnak? Milyen helyet kell elfoglalnia a kínai társadalom életében? Melyek a sajátosságai a „helyes nacionalizmusnak”? Mi jellemzi a kínai nacionalizmust a XXI. században?

A múlttól szóló felfogások sok szempontból megadják a keretét és a módját annak is, ahogy a kínaiak ma a Nyugathoz viszonyulnak. Utalni kell a kínai civilizáció tradicionális felfogására, amelynek jellemzői az univerzalitás és a felsőbbrendűség, azaz a magáét tekintette „a” civilizációnak, amelynek a körülötte élő barbárok adófizetéssel rendelték alá magukat. Még a korai hódítók is e civilizáció felsőbbrendűségébe vetett hitét erősítették meg, amikor elkínaiasodtak. A „központi birodalom” ilyen világnézetére mért fájdalmas és megrázkódtató csapást az első ópiumháborúval (1839-42) kezdődő „szégyen évszázada”. Kína ennek során nemcsak katonailag szenvedett sorozatos vereségeket, hanem konfrontálódtak egy univerzalitásra szintén igényt tartó civilizációval. Ez alapjaiban rázta meg a kínai identitást. Sok kínai ma is fájdalommal gondol az egyenlőtlen szerződésekre, a kikényszerített egyoldalú engedményekre, megaláztatást érez a szuverenitás elvesztése miatt.

A fentiek rövid jelzését jelentik egy alapvető váltásnak, amely nagyjából a XIX. század közepén kezdődött és 1895, a Japántól elszenvedett vereség és 1919, a „Május 4” mozgalom közötti időben ment végbe, amelynek a lényegét a *kulturalizmusról* a nacionalizmusra való áttérés jelenti.⁵

A kulturalizmus kifejezést a Kínával foglalkozó tanulmányokon kívül nemigen használják, ott viszont fő értelmezésként az identitáshoz kötődik, a hagyományos kínai önképhez. Ennek elsődleges eleme az a felfogás volt, hogy Kínáé az egyetlen igazi civilizáció, kulturális felsőbbrendűsége vitathatatlan, és magától értetődő. Ehhez természetes módon kapcsolódott a felsőbbrendűség és xenofóbia érzése, de lényegében nem volt fogalma a nacionalizmusra, de nem is volt szüksége rá, mivel mentes volt a kulturális vagy államok közötti versenytől.

⁴ Ehhez ld. Gries, Peter Hays: *China's New Nationalism. Pride, Politics, and Diplomacy*. University of California Press, 2004. 18-20. o.

A kulturalizmus elutasította a világban formálisan egyenlő államok létezését, míg Kínán belül ragaszkodott ahhoz, hogy a legitim hatalom a konfuciánus normák követésén nyugodjon. Az egymást követő császári dinasztiák közötti átmenetet, az egység megbomlásának időszakait ez segítette áthidalni. A kulturalizmus tehát nemcsak a birodalom túlélési képességére ad magyarázatot ilyen rendkívül hosszú időn át, hanem arra is, miért bukott el, amikor egy valóban versenyképes idegen kultúra hatolt be Kínába. A külső imperializmus tulajdonképpen nem rombolta le a birodalmat, csak demonstrálta, hogy ijesztő katonai ereje alapvető kihívást képvisel a hagyományos kínai világnézettel, a kulturális felsőbbrendűséggel szemben. A kulturális alapú identitás válsága a kulturalizmus megkérdőjelezéséhez és a nacionalizmus fejlődéséhez vezetett, amely új alapot nyújthatott Kína védelméhez és megújulásához. Az átmenet a konfuciánus Kínától (amely kulturálisan meghatározott közösséget jelentett) egy etnikailag és politikailag körülhatárolt közösséghez, vagyis a modern nacionalizmushoz történt.

Más megközelítésből, nem területi fogalmat képviselő kulturalizmustól a nacionalizmushoz, amely a kultúrát csak mint segítséget, eszközt kezeli, és kiemelt helyet tulajdonít az állam területének. Természetesen nem teljes elfordulásról van szó a hagyományos kultúrától, az átmenetet mozgalom jellemzi a kultúra védelmére, amelynek most már fel- és elismeri külföldi riválisait. A kulturalizmus tehát meglehetősen különbözött a modern nacionalizmustól, de önmagában nem volt összeegyeztethetetlen vele.

A kulturalizmus-nacionalizmus váltás alapvető változást képvisel az uralkodó elit hivatalos doktrínájában a kínai közösség természetét és a világban betöltött helyét tekintve. A külső imperialista behatolás hatására a XIX. század közepétől végbement a modern nacionalizmusra való átváltás. Óvakodni kell azonban a két doktrína merev szembeállításától, mivel nem szabad túlbecsülni a kulturalizmus dominanciáját és a premodern nacionalizmus gyengeségét a császári időkben, és a nacionalizmus győzelmét a modern időkben. A kulturalizmus minden neki tulajdonított kizárólagosságra törekvés mellett együtt tudott létezni az államra és a nemzetre vonatkozó más eszmékkel, míg a váltás után képes volt támogatást nyújtani mind az államnak, mind az etnikai alapú nacionalizmusnak.

Az 1911-es forradalom lényegében nacionalista forradalom volt, amelynek fő törekvése az idegennek tekintett mandzsu dinasztiával szemben helyreállítani a han többség uralmát, és Kínát ismét erőssé és virágzóvá tenni. A forradalom szemlélete etnocentrikus, faji

⁵ Townsend, James: Chinese Nationalism. In: Jonathan Unger (szerk.): *Chinese Nationalism*. East Gate Book, 1996. 1-4, 8, 14-16, 32-34. o. Barmé, Geremie R.: *To Screw Foreigners Is Patriotic: China's Avant-Garde Nationalists*. Uo. 189-

alapon nyugodott, elutasította, hogy a politikai közösség részének tekintsen bárkit, aki nem született bele a közösségbe, függetlenül esetleges képzettségétől a kínai értékek és kultúra terén (szemben a kulturalizmussal, amely elfogadta az idegenek, a barbárok bekerülését a közösségbe, ha elsajátították ezt a kultúrát és így megkülönböztették magukat más barbároktól). A forradalomban és azt követően jelentkező erőteljes nacionalizmus, mint modern eszme és érzés, sajátos vonásokat mutatott.⁶ Ez egyrészt a nacionalizmus és a modernizáció más országokétól eltérő viszonyára vonatkozik, másrészt arra, hogy a kínai kultúra nagysága és szilárdsága ellenére nacionalizmusa viszonylag kezdetleges és inkohereus maradt.

Az 1950-es és 1960-as években a poszt-gyarmati világ államait tekintetében a nacionalizmust és a modernizációt általánosan a legfontosabb kettős erőként kezelték, de jellemző, hogy a tanulmányok Kínát általában kihagyták ebből a sorból, ami főleg Kína kommunista mivolta, majd a maoizmus megkülönböztető vonásai miatt történt. Ennek azonban mélyebb okai is voltak, nevezetesen, hogy Kínában a nacionalizmus és a modernizáció lényegében antagonisztikus erőként működtek. Erre különösen most érdemes figyelmet fordítani, amikor Kína gyors modernizálódási folyamata zajlik, ugyanakkor egyre inkább nacionalistává is válik.

Kína esetében a különbség ott ragadható meg, hogy míg másutt a leginkább modernizált, de a helyi kultúrához is kötődő embereket fogadták el a nacionalista eszmék fő szószólóinak, addig Kínában ezeket általában gyanakvással, mint „nem teljesen kínaiakat” kezelték, akik nem igazán méltók a „kínai” nacionalizmus vezetésére. Szun Jat-szen, vagy feleségének családja inkább csak kivételnek tekinthető.

Kínának az ópiumháborúkkal kezdődő kapcsolata a Nyugattal a sajátos és egyedülálló szerződéses kikötői rendszerhez vezetett. Ez az ország és a kínai társadalom egy meghatározott részét segítette modernizálni, de egyúttal ki is élezte az ilyen módon nem érintett belső Kínával a különbségeket, feszültséget teremtve a nacionalizmus és a modernizáció között.

A baloldali beállítottságú, marxista-leninista szemlélet a szerződéses kikötői rendszert – különösen az 1920-as, 1930-as évektől – mint tisztán külföldi települést, gyarmatot, mint a nemzetközi kapitalizmus gonosz teremtményét ábrázolta, amellyel szemben a belső területek maradtak az igazi Kína, amely forradalmi harcban védte az igazi kínaiságot, küzdött a nemzeti

193. o.

⁶ Ehhez ld. Pye, Lucian W.: *How China's Nationalism was Shanghaied*. In: Unger, i. m. 86-112. o.

szégyen és megalázás ellen. Ez a szemlélet figyelmen kívül hagyja azt az alapvető tényt, hogy ezek a városok, Tiencsintől Sanghajon át Kantonig egyértelműen kínai városok maradtak, bár létrejött bennük egy, a hagyományostól eltérő életstílusú társadalom, amely egyszerre volt modern és kínai. Kezdett felnőni egy kínai középosztály sikeres vállalkozókból, üzletemberekből, amelynek tagjai eredményesen sajátították el a modern kapitalista tevékenységeket és potenciálisan Kína legsikeresebb védelmezői voltak az imperializmussal szemben. Megteremtették, mindenekelőtt Sanghajban, számos lényeges ipar alapjait, amelyekre a Kuomintang hatalom a nankingi évtized során támaszkodni tudott. A nacionalista politikából kiindulva azonban kialakítottak egy olyan nézetet, hogy a szerződéses kikötők az ország kudarcai, és a belső területek tudnak csak sikeresen ellenállni a Nyugatnak, amit Mao úgy összegzett, hogy a paraszti Kína az ország igazi jövője.

A szerződéses kikötői komplexumnak az intellektuális, kulturális velejárái is figyelmet érdemelnek. Művészeti, kulturális szempontból egy rendkívül színes, élénk kép volt a jellemző, amelynek élén Ázsia leginkább kozmopolita városaként ismét csak Sanghaj említhető. Az országban uralkodó általános közhangulat azonban azt eredményezte, hogy Kínának ez a leginkább modern társadalmi szelete csak kevésbé tudott hozzájárulni a kínai nacionalizmus tartalmi meghatározásához. Mindez jól tükröződött az értelmiségiek, főleg az írók magatartásában, akik teljesen a fentebb vázolt leninista szemléletet magukévá téve táplálták a kikötői rendszer dekadenciájának, gonoszságának mítoszát. Bár határozott ellenszenvvel viseltettek a hagyományos kínai kultúra számos vonásával szemben is, de ez nem akadályozta meg őket abban, hogy idealizálják belső-Kína paraszti világát. Igazi érzéseikről, felfogásukról azonban sokat elárul, hogy szinte mindnyájan a külföldi koncessziós területeken éltek. (Pye szellemes megjegyzése szerint a lábukkal szavaztak a külföldi irányítású területek mellett, ahol jobb és biztonságosabb volt élni, mint a kínai kormány alatt.)

A kínai kommunisták és a nemzetiek (Kuomintang) alapvetően nem nacionalizmusukban különböztek, bár Maoék azt hangoztatták, hogy ők megfelelőbben képviselik a kínai nemzetet. Abban sem volt köztük lényeges különbség, hogy kiemelt szerepet tulajdonítottak az államnak, a nemzet nevében küzdve az államért. Kínában az államépítés elválaszthatatlannak bizonyult a nemzetépítéstől⁷, az egységes állam eszméje történelmileg centrális helyet foglalt el. Hagyományosan a konfucianizmus szerepelt állami ideológiaként,

⁷ Ehhez ld. Fitzgerald, John: *The Nationless State: The Search for a Nation in Modern Chinese Nationalism*. In: Unger, i. m. 56-85. o.

szoros kapcsolatot teremtve és kontinuitást biztosítva az egymást váltó dinasztiák között, és sokan hosszú ideig úgy vélték, hogy a konfuciánus civilizáció nem élheti túl a császári kínai állam lerombolását, és viszont. A XIX. századi kínai konzervatív tudósok, látva a konfucianizmus hanyatlását attól féltek, hogy vele együtt meggyengül és eltűnik az állam is. A XX. század kínai nacionalistái már nem az ideológia vagy a kultúra lerombolásától tartottak igazán, hanem az egységes állam megszűnésétől. Némi túlzással aztán az állam fenntartotta magának a jogot, hogy meghatározza a nemzetet és annak viszonyát az államhoz. A kínai nacionalizmus történetében az állam, vagy annak létrehozói magukénak tekintették ezt a jogot, ami azt is eredményezte, hogy az állam és a nemzet közötti vonal elmosódott, az ország, a nemzet szeretete megkülönböztethetetlené és elválaszthatatlanná vált az állam szeretetétől.

Kínában a forradalmárok feladatuknak tartották egy teljesen újfajta állam megteremtését. A forradalmi nacionalisták, beleértve Szun Jat-szent is, ehhez nem a nyugati értelemben vett nemzetállamot tekintették modellnek, ahol az egyén, a polgár közvetlenül kapcsolódik az államhoz, hanem a nemzetet azonosították a faj fogalmával, amelyet államorientáltak fogtak fel. Szun szerint az állam elvesztése Kínában „lerombolással fenyegeti fajunkat”.⁸ Logikusnak tekintette a kínai történelemben az állam és a faj, az állam és a nemzet azonosságát, és szerinte Kína ebből a szempontból egyedülállóan kedvező helyzetben volt: „Kína a Csin és a Han dinasztiák óta mint egyetlen állam fejlődött, egyetlen fajból, míg a külföldi országok sok államot fejlesztettek egy fajból és sok nemzetiséget belefoglaltak egy államba.”⁹ Mindennek alapján teljesen logikus Szun azon következtetése, hogy a három népi elvből a nacionalizmus megfelel az állam doktrínájának.

A kommunisták a nemzetről, a nacionalizmusról folytatott vitákban, értelmezésekben a „polgár” és a „faj” alternatívájaként az „osztály” fogalmát alkalmazták a nemzet, mint politikai közösség elképzelésében.¹⁰ Már az 1920-as években különböző értelmezésekben kapcsolódott az osztály a nemzet fogalmához. A nemzetközi kapcsolatok összefüggésébe helyezve az osztály a nemzet egészével azonosult: az imperialista elnyomást elszenvedő nemzeteket, köztük Kínát, a nemzetközi proletariátus tagjainak, míg az elnyomó nemzeteket a nemzetközi burzsoázia alkotórészeinek gondolták. Az osztály eszméje ebben az esetben Kínát a világban meghatározott helyre helyezte, megkülönböztetett osztály-nemzetként.

Egy másik értelmezés a regionális különbségek igen szembetűnő mértékével szemben próbált meg az osztály kategória alkalmazásával egységet teremteni. A kulturális társadalmi

⁸ Uo. 68. o.

⁹ Uo. 69. o.

különbségekkel szembeállították a gazdasági fejlődés szintjein is keresztültörő, történelmileg uniformitást teremtő sémát, nevezetesen az egyik termelési módból (feudalizmus) a másikba (kapitalizmus) való átmenetet. Vagyis ugyanazon társadalmi vagy osztálykülönbségek, amelyek megosztó tényezőként szerepelnek az egyes régiókon belül, egységesítő tényezőként szerepelnek Kína, mint nemzet esetében. A különböző eltérések és szembenállások osztálykülönbségekre redukálását egy kommunista teoretikus így fogalmazta meg:

„Az utóbbi évtized hazai káosza és harca nem a területért vívott küzdelem 'Észak' és 'Dél' között, sem az 'alkotmány védelmezése' vagy az 'alkotmány megsértése' felett, sőt nem is harc az 'egység' és a 'megosztottság' között. Ez a küzdelem a régi domináns feudális osztály és az újonnan keletkező forradalmi osztály között: az osztályháború egy fajtája”.¹¹

Az 1930-as években a Kuomintang a kommunista területek felszámolására indított hadjáratokat azzal igazolta, hogy azok a nemzet ellenségei, és az ellenük való harc hazafiasabb tett, mint a japánok elleni küzdelem, mivel a kommunisták inkább fenyegetik az ország területi integritását.¹² A kommunisták a nemzetiekkel nemcsak rivális politikai mozgalomként konfrontálódtak, hanem a nemzet eltérő meghatározásában is.

Az 1946-49-es polgárháború során a kínai nacionalizmus kérdése a társadalmi osztály eszméjével összefüggésben fogalmazódott meg. Az idő múlásával és a helyzet változásával változott az osztályok megítélése, illetve, hogy kiket soroltak be a 'nép' kategóriájába. 1949-ben arra a maga által feltett kérdésre: „Ki a nép?”, Mao így válaszolt: „Kína jelenlegi szakaszában a munkásosztály, a parasztság, a városi kispolgárság és a nemzeti burzsoázia”. A velük szembenálló osztályok – a földesurak és a bürokratikus burzsoázia – az imperializmus bérencei, nem tartoznak a népbe, tehát a nemzetbe.¹³ A Népköztársaság első évtizedében – amikor már véget ért a „jelen szakasz” – a két ellenséges osztály mellett felszámolták a kispolgárságot és a nemzeti burzsoáziát is. Mint ismeretes, az ellenséges, „rossz osztályelemek” kategóriáját azt követően is fenntartották, hogy az adott osztályok társadalmi alakulat értelemben teljesen megszűntek. Egyre inkább meghatározó kritériummá Mao Ce-tung személyének és irányvonalának támogatása vált.

¹⁰ Uo. 71-83. o.

¹¹ Uo. 74-75. o.

¹² Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy Csang Kaj-sekék egyfajta sorrendiségről beszéltek: a kommunisták felszámolásával a nemzet egységesen és eredményesebben harcolhat a japánok ellen

¹³ On the People's Democratic Dictatorship. In Commemoration of the Twenty-eighth Anniversary of the Communist Party of China. June 30, 1949. In: *Selected Works of Mao Tse-tung*. Pergamon Press, 1975, Vol. IV. 417. o.

A kínai nacionalizmus múltjának ezen, inkább csak utalásokra szorítkozó áttekintése is képes érzékeltetni, hogy itt egy rendkívül bonyolult, összetett jelenségről van szó. Ez lehetővé teszi, hogy a mindenkori vezetés érdekeinek megfelelően válogasson ebben a múltban, hangsúlyozottan kiemeljen és értelmezzen egyes részeket és területeket. Erre bőven találunk példát Kína 1949 utáni történetében, mind a maói, mind az azt követő időszakban.

A maói időszakban Kína 1949 előtti szenvedéseiért a Csing dinasztia feudalizmusát és a nyugati imperializmust vádolták, amelyekkel szemben a kínai tömegek eredményesen felkeltek, széttörték láncukat, „Kína felállt.” Ez a hősiesség, győztes megközelítés 1949 előtt a tömegek mozgósítását szolgálta a reakciós és imperialista erők ellen a kommunista forradalmárok vezetésével, azt követően pedig az országépítés céljait és a rendszer legitimációját. Az 1990-es években ez a „győztes” megközelítés lassan alárendelődött, illetve kiegészült egy új és népi „áldozat” felfogással, amely a Nyugatot, beleértve Japánt vádolja Kína szenvedéseiért. Ez emlékeztet a köztársasági idősakra, amikor Kínát gyakran megerőszakolt nőként ábrázolták. Ezt a szemléletet a maói évtizedekben elutasították, de újabban felelevenítették, esetenként konkrét eseményhez is kapcsolva. Így vált bestsellerré a kínai-amerikai Iris Chang 1997-ben megjelent *Nanking megerőszakolása* című könyve.¹⁴

Ez az új „viktimizációs” irányzat egyrészt igyekszik mennyiségileg is kimutatni a kínaiak szenvedését, másrészt ezt mind szélesebb körben demonstrálni a világnak. A veszteségek mennyiségi számbavételének különösen kedvelt periódusa a második világháború, amelynek adatai a háború utáni jogosnak vélt célok és igények magalapozását célozzák. Emiatt következik be az áldozatok számának „inflálódása”. A háború után Csang Kaj-sekék bejelentették, hogy a japánok 1,75 millió kínait öltek meg, míg a kommunisták ezek számát 1949-ben 9,32 millióra tették. Ez az adat sok éven át, lényegében a maoista időszakban végig tartotta magát. 1995-ben azonban Csiang Cö-min az áldozatok számát az új trendnek megfelelően 35 millióra becsülte, ami természetesen hivatalos adattá vált.¹⁵ Mindez tükrözi a váltást, hogy míg korábban Kínának elsősorban hősökre volt szüksége, most – ezek mellett – főleg áldozatokra.

A világháborúval kapcsolatban a legszenvedélyesebb reagálásokat, gyűlöletkitöréseket a nankingi mészárlás váltja ki, amely ennek következtében a viktimizációs tendencia egyik legkedveltebb témájává vált. A japánok jelentős része, a történészekről a politikusokig

¹⁴ 1937 decemberében a kínai köztársasági főváros elfoglalása után a japánok módszeresen gyilkolták a lakosságot, melynek eredményeként a kínai hivatalos állítások szerint legalább 300 ezer embert öltek meg és tízezzrel erőszakoltak meg nőket. Gries: i. m. 79-84. o.

¹⁵ Uo. 80. o.

túlzottnak tartja az áldozatok magas számát. A könyv célja egyrészt a háromszázezres adat megerősítése, másrészt a tény tudatosítása a nyugati közvéleményben. A szám jelentőségét az író egy 1998-as interjújában így magyarázta: „Háromszázezer, kérem, gondoljon arra, több mint a halálos áldozatok Hirosimánál és Nagaszakinál együttvéve”.¹⁶ Ezzel sok kínainak azt a törekvését fejezte ki, hogy a kínaiak szenvedéseit és áldozatát a japánoké fölé helyezze, és így morális fölényre tegyen szert Japán felett.

A nankingi áldozatok száma megszűnt történelmi kérdés lenni, emóciókkal, mindenekelőtt Japán-ellenes indulatokkal telített témává vált. Ha valaki megpróbálja a tényekkel és vizsgálati eredményekkel kétségbe vonni a kanonizált 300 ezres adatot, az úgy jár, mint a 60. évfordulón Princetonban tartott tudományos ülésen az a japán történész, aki erre vetemedett. A jórészt kínai hallgatóság *Elég! Állj! Hazudik!* kiáltásokban tört ki, Iris Chang pedig kirohant a teremből. A nemzetközi közvéleménnyel igyekeznek elfogadtatni, hogy a szám kétségbevonása Nanking „második megerősökölését” jelenti. Még azt is kifogásolják, hogy az amerikai tankönyvek sokkal többet foglalkoznak az atombombával és japán áldozataival – érthetően, hiszen amerikai ügyről van szó –, mint a nankingi mészárlással, amelyet esetenként alig említenek.

Iris Chang könyve, bár ő bevallottan nem történész, annyit elért, hogy nemcsak hetekig vezette az eladási listát, hanem állításait általában kritikátlanul elfogadták, csak nagyon kevesen vették a bátorságot, hogy rámutassanak tévedéseire és egyoldalúságára.

A háborús és különösen a nankingi áldozatok száma igen alkalmas a Kína, mint áldozat megközelítés alátámasztására és a világ közvéleményének ilyen irányú befolyásolására.¹⁷ Ez a fájdalmas téma egyúttal zsigeri indulatokat kelt és tart elevenen Japán és a japánok iránt, akiket elvakult szadistaként festenek le. Még egyszer emlékeztetnék arra, hogy a világháborús probléma csak részét képezi a „szégyen évszázadának”, Kína megalázása középpontba állított propaganda témájának. Nincs azonban arról szó, hogy a maói időszakban domináló heroikus megközelítés eltűnt volna, az együtt él a múlt megítélését tekintve túlnyomóvá vált „áldozat” szemlélettel.

A kínai nacionalizmus történetének egy másik oldala az, ahogy ezt az 1949 utáni kommunista vezetés kezelte. A hivatalos álláspontot először a Népi Politikai Tanácskozó Testület (NPTT) 1949 szeptemberi ülésén elfogadott Általános programja fogalmazta meg. Az

¹⁶ Uo. 80-81. o.

¹⁷ Az említettek nem az egyedüli példák az áldozatok számával történő manipulációra. 1994-ben állítólagos titkos feljegyzéseket tettek közzé a boxer lázadást leverő nyolc külföldi hatalom erőinek „bestialitásáról”, amelyek azt a

1954-ig, az első alkotmány kidolgozásáig az alaptörvény funkcióit is betöltő dokumentum a nemzetiségi politikával kapcsolatban harcot hirdetett (50. cikkely) a nacionalizmus két fajtája, a „nagyhatalmi nacionalizmus” (azaz a nagyhan nacionalizmus, ahogy általában ezt nevezték) és a sovinizmus, a nemzetiségek bármely megkülönböztetése ellen (a későbbiekben ez a „szűk” vagy „helyi nacionalizmus” elutasítását jelentette).¹⁸

Ezt a megközelítést a kínai kommunisták Lenin és Sztálin munkáiból kölcsönözték. A KNK megalakulásakor a párt álláspontját Liu Sao-csi fejtette ki „Az internacionalizmusról és a nacionalizmusról” című írásában.¹⁹ Ebben a nacionalizmust a nemzet „burzsoá megközelítésének” nevezte, amely „egyetlen osztály, a burzsoázia szűk osztályérdekeit” fejezi ki, ami szintén egybeesett a korabeli szovjet felfogással. A KKP elvileg ellenezte a nacionalizmus minden fajtáját (kivételt a gyarmatosítás ellen küzdő népek nacionalizmusa képezett).

Az 1950-es évek eleji munkákban a két nacionalizmus (nagyhan és helyi) ugyanazon magyarázatát találjuk, mint Liu Sao-csinál, vagyis a nagyhan nacionalizmus a földesurak és a burzsoázia reakciós ideológiájában gyökerezik, míg a „helyi nacionalizmus a nemzeti kisebbségek kizsákmányoló osztályainak reakciós ideológiája.²⁰ A KKP ezekkel szembeállította a proletariátus nemzeti politikáját és az internacionalizmust. Mao Ce-tung is a nagyhan sovinizmus elleni harc fontosságát hangsúlyozta, például 1953-as direktívájában megállapította: „Néhány helyen a nemzetiségek egymáshoz való viszonya nagyon rendellenes. A nagyhan sovinizmus „megfigyelhető pártunk számos tagjánál és kádermunkásánál, de a nép között is. Ezt nagyon komolyan kell venni és minden eszközzel fel kell venni ellene a harcot.”²¹

Három évvel később Mao álláspontjában bizonyos hangsúlyeltolódás következett be. 1956 tavaszán írott nagy munkája, *A tíz nagy kölcsönviszonyról a Hanok és a nemzeti kisebbségek közötti kapcsolat* című fejezetében²² a nagyhan sovinizmus elítélése mellett kijelentette: „Egyidejűleg harcot kell folytatni a helyi nacionalizmus ellen is, bár ez rendszerint nem alapvető”. A három évvel korábban lényegében nem is említett „elhajlás” jelentőségét

---

fantasztikus állítást tartalmazzák, hogy a külföldi csapatok kétszáz ezer kínai nőt öltek meg azután, hogy megerőszakolták őket Uo. 48-49. o.

¹⁸ A Kínai Népi Politikai Tanácskozó Testület Általános programja. In: *A felszabadult Kína*. Szikra, Budapest, 1949. 56-57. o.

¹⁹ Erre és a továbbiakra ld. Moszkalev, A.: Diszkusszió a nacionalizmusról a KNR. *Problemi Dalnyego Vosztoka*, No. 3. (2001. ősz), 46-59. o.

²⁰ A nagyhan nacionalizmus alatt a nemhan nemzetiségek diszkriminációját értették, míg a szűk, helyi nacionalizmus a nemhanok elkülönítését jelenti a hanoktól, akadályozva összefogásukat, szeparatizmushoz vezetve. Uo. 47. o.

²¹ A nagyhan sovinizmus bírálata. In: Mao Czedun: *Izbrannije provedenija*. Tom V. Peking, 1977, 98-99. o.

²² Uo. 353-354. o.

azokkal a tényekkel támasztotta alá, hogy a nemzetiségek az ország területének 50-60%-át lakják, és ott a természeti erőforrások nagy gazdagsága található.

A KKP 1956. szeptemberében tartott VIII. Kongresszusán beszámolójában Liu Sao-csi lényegében Mao utóbb említett vonalát követte. Hosszan sorolva a jelenség megnyilvánulási formáit, elítélte a nagyhan sovinizmust, majd hozzátette: „A nemzetiségek körében megnyilvánuló helyi sovinizmussal csak akkor vehetjük fel eredményesen a harcot, ha előbb teljes mértékben leküzdjük a han sovinizmus legcsekélyebb megnyilvánulásait is.”²³ Ezt követően azonban már 1957-ben a párt felszólított arra, hogy ezen a területen a harc súlypontját a helyi nacionalizmus elleni küzdelemre kell áthelyezni. Ezt fejtette ki Teng Hsziao-ping is a központi bizottság plenumán, és ilyen tartalommal jelentek meg propaganda kiadványok.²⁴ Ezt a hangsúlyeltolást csak az 1980-as évek elején nyilvánították hibásnak.

Az 1990-es években a hivatalos doktrína a kétfajta nacionalizmust illetően csak alig észrevehető módon módosult. Mindkettőt „elmaradott ideológiának” bélyegezték, melyek a kizsákmányoló osztályok ideológiájában gyökereznek. Ezzel szemben a tudományos műhelyekben a hivatalos ideológiától eltérő, sőt azt bíráló felvetésekkel lehet találkozni.²⁵ Mindenekelőtt egyesek kritikusan viszonyulnak a két nacionalizmus doktrínájához, illetve a nacionalizmus osztályviszonyokhoz kötéséhez, mivel túlságosan egyoldalú, nem képes megmagyarázni a nacionalizmus alkotó, építő szerepét Kína fejlődésében. A marxizmus-leninizmus klasszikusain alapuló felfogás a korabeli kommunista gyakorlathoz kötődik, ezért ma már nem kielégítő, burzsoá ideológiának minősítése egyoldalú. Sok kínai tudós van azon a véleményen, hogy a nacionalizmus ideológiaként az egész nemzetet szolgálja. A nacionalizmus eredőit osztályelemzésre korlátozni helytelen, mert nem veszi figyelembe sokrétűségét, sokoldalúságát és „racionális oldalát.”

Egy másik jellemző új vonása a tudományos igényű vizsgálatoknak a nacionalizmus etnikum feletti vagy poli-etnikai jellegének hangsúlyozása, vagyis az egész kínai nemzet nacionalizmusáról elemzése. Az ilyen nacionalizmus formálódásának fontos feltétele és ösztönzője, hogy hivatalos szinten is aktívan támogatják. Az is mellette szóló érv, hogy ennek eszméje még a múlt század első évtizedében megszületett. Ez tulajdonképpen az „állampolgári nacionalizmust” jelenti, és ez adott elnevezést a Kínai Kuomintangnak, amely valójában Kínai Nacionalista (és nem Nemzeti) Párt. Szun Jat-szen azonban határozottan fellépett a poli-

²³ *Kína Kommunista Pártjának VIII. Kongresszusa. 1956. szeptember 15-27. Rövidített jegyzőkönyv*, Kossuth, 1956. 73-74. o.

²⁴ Moszkálev: i. m. 48. o.

²⁵ Uo. 48-53. o.

etnikai nacionalizmus ellen és a han nacionalizmus mellett. A Kuomintang az 1930-as években Szuntól eltérően mégis a poli-etnikai nacionalizmus megteremtésére törekedett, legalábbis elméleti szinten. Ennek megvitatására azonban csak az 1990-es években teremtődtek meg a feltételek.

A kínai nemzetet ebben a megközelítésben egyre gyakrabban most úgy tekintik, mint a kínai kulturális gazdagság összességének hordozóját, de olyan közösségnek is, amelynek joga van az önrendelkezésre. Ezen tendencia logikus folytatása, hogy a kínai nemzetet az összkínai nacionalizmus hordozójának minősítik. Tisztában vannak ugyanakkor azzal, hogy egy soknemzetiségű államban a nacionalizmus problémája különösen bonyolult, közvetlenül kapcsolódik egyes kisebb nemzetiségek szeparatista törekvéseihez, amelyek sohasem tették magukévá az „alapvető nemzet” nacionalizmusát, kitartottak saját nacionalista meggyőződésük mellett. Ezért egyes kutatók veszélyesnek tartják a nacionalizmus fogalmának széleskörű használatát, éppen mivel a nemzetiségek alapnak vehetik saját szeparatizmusuk „legalizálásához”.

A kínai nacionalizmus jellemzőinek vizsgálatánál a kutatók sajátosságként emelik ki kulturális és biológiai ismérveit. A kínai kultúra hosszú és folyamatos létezése sajátos „lelki felsőbbrendűség” érzését kölcsönzi Kínának a „gazdasági felsőbbrendűséggel rendelkező Nyugattal” szemben. Emellett a „sárgaarcú és feketehajú fajú emberek” szilárdságát és állhatatosságát hangsúlyozzák, amely határtalan perspektívákat nyitott a konfucianus civilizációnak. Ezzel is összefüggésben a mai kínai nacionalizmus három forrását jelölik meg:

- A kínai kultúra hagyományos szelleme;
- A hagyományos hazafiság, amely Kína lenézése, megvetése ellen irányul;
- Az 1949 utáni maói időszak szellemi öröksége, amely ugyan nagyon összetett, de vannak vitathatatlan értékei.

Az előzőekben csak jelzésszerűen említett tudományos igényű megközelítések mutatják, hogy nagy erőfeszítéseket tesznek a nacionalizmus elméleti-alapjának kidolgozására, vagyis arra, hogy ne a „nacionalista publicisztika” egyeduralma érvényesüljön. Abban a kínai kutatók többsége egyetért, hogy Kínának szüksége van a nacionalizmusra, mint a politikai, gazdasági és kulturális fejlődés mozgató erejére.²⁶ Ugyanakkor figyelmeztetnek arra a veszélyre, amit a nacionalizmus szélsőséges, irracionális formái jelentenek. (Már itt utalnék arra, hogy ennek a figyelmeztetésnek a megalapozottságát nem csupán múltbeli és külföldi példák támasztják alá, hanem a jelen és a közelmúlt egyes kínai megnyilvánulásai is.)

Ez a fajta nacionalizmus nemcsak belpolitikai instabilitás forrása lehet, de nemzetközi feszültségeket is kelthet.

A kínai nacionalizmus alapvető jellegét, hazai és nemzetközi hatásait és szerepét azonban nem a tudományos műhelyekben, konferenciákon megfogalmazott vélemények határozzák meg, hanem a politikai megnyilvánulások, a tömegfogyasztásra szánt publicisztika és könyvek, és a mindezek által is befolyásolt tömegreagálások. Ha tehát képet akarunk alkotni a mai kínai nacionalizmusról, akkor ezekre is pillantást kell vetni.

A kétfajta megközelítés közötti átmenetnek tekinthető az 1988-ban született hatrészes televíziós sorozat, a *Folyó elégia* (magyar változatban: A Sárga folyó áldozatai), amely a tradíció ellenesség értelmiségi irányzatához kapcsolható. A kínai tradíciókhoz való viszony problémája – mint utaltam rá – az ópium háborúk után, a nemzeti megalázás folyamatában merült fel, részeként az elmaradottság okai keresésének. Innen bizonyos értelemben egyenes vonal húzható a Mao utáni időszak nyitási politikájáig, amikor Kína ismét kénytelen szembesülni elmaradottságának tényével. Mivel a rendszer alapvető kérdéseivel és felelősségével nem volt mód foglalkozni, a kínai értelmiség egy része kulturális kérdések felvetésével kereste a válaszokat. Ennek a „kulturális láznak” két alapvető témája a hagyományos kínai kultúra bírálata és a kínai nemzeti karakter és identitás kritikája.²⁷ Támadták Kína „feudális kultúráját”, a szűklátókörűséget, az ortodoxia szeretetét, miközben a kultúra lényegében a politikai intézmények eufémizmusa volt, mivel azokat közvetlenül lehetetlen volt bírálni. Sajátos ellentmondásként ugyanakkor a legtöbb hagyományellenes értelmiségi mélyen nacionalista volt.

Ezen jellemzők, az ellentmondásos megközelítés és érzelmek tükröződtek az említett *Folyó elégia* tévé sorozatban.²⁸ Ez úgy ábrázolta a kínai nemzetet, mint amelyet bilincsbe vert a saját múltja, sokkolta a nézőket azzal, hogy a Sárga folyó vidékét, a kínai civilizáció bölcsőjét, a Nagy Falat, a dicső múlt szimbólumát úgy mutatta be, mint a fejlődést gátló tényezőket. Egyenlőségjelet tett a régi civilizáció és a dekadencia, a nem versenyképes gazdaság és az elmaradottság közé. Ezzel bizonyos értelemben hazafias választ akart kiváltani a nézőkből, de a harag érzését is nemcsak a távoli múlt, hanem lényegében az elmúlt időszak

²⁶ Ezekre ld. uo. 53-55. o.

²⁷ Zhao Suisheng: Chinese Intellectuals' Quest for National Greatness and Nationalistic Writing in the 1990s. *The China Quarterly*, No. 152, (1997. december) 725-730. o. Friedman, Edward: A Democratic Chinese Nationalism? In: Unger, i. m. 197-198. o.

²⁸ Zhao hivatkozott írásán túl ehhez ld. Csongor Barnabás: Kína keresi önmagát. *Helikon Világirodalmi Figyelő*, No. 3-4. (1991. ősz-tél) 315-321. o.; Hsziao-kang, Szü - Lu-hsziang, Vang: *A Sárga folyó áldozatai. A Pekingeri Televízió 1988-as hatrészes sorozatának rövidített szövege*. Uo. 322-358. o. Gyeljuszin, L.: Telefilm „Hesan” i diszkussziója a roli tradíciój v modernizációj Kitaja. In: Gyeljuszin: i.m. 187-209. o.

pártpolitikájával szemben is, amely Kínát az adott helyzetbe juttatta. A sorozat elítélte a kínai bürokráciát, amely kikerült a nép ellenőrzése alól, privilegizált helyzetét korrupcióra, a hatalommal való visszaélésre használja, és az egyik fő akadállyá vált a modernizáció útján. Visszatérően hangsúlyozta az értelmiség szerepe növelésének szükségességét a kínai társadalom életében. A sorozat egyértelműen egy kihívó és tekintélyromboló üzenet volt a hatalomnak.²⁹ A pártvezetés ezt megértette, élesen bírálták, a Tienanmen téri véres leszámolást követően pedig propaganda kampányt indítottak a sorozat ellen, „szellemi szennyezésnek” minősítve, amely a totális nyugatosodást támogatta.

A sorozat minden ellentmondása mellett is egyértelműen lángoló hazafiságot, átható nacionalizmust sugallt, amelynek lényegét jól fejezte ki az első rész címe: Egy álom hajszolása. Ez az álom egy hatalmas és erős Kínáról szólt, amelynek létrehozására kívántak ösztönözni az alkotók. A kínai gondolkodás megújulását akarták elérni, táplálkozva a nyugati tudomány és demokrácia szelleméből, amikben a Nyugat sikerének titkát látták. Egyidejűleg azonban a Nyugatot agresszív, ellenséges erőként támadták, amely megalázta és kizsákmányolta Kínát, és a hagyományos kínai magatartás szellemében eredményei kritikus módon való átvételét sugallták. A tradícióellenes mozgalom 1989 után gyorsan elenyészett. Résztvevői közül egyesek túlzottan lelkesedtek a Nyugat iránt, mivel gyorsan reformálni akarták Kínát, miközben a Nyugatra vonatkozó ismereteik nagyon hiányosak és esetlegesek voltak, másrésztől viszont – jórészt a „kulturális forradalom” kultúra vesztese miatt – valójában nem is ismerték igazán a kínai tradíciót.

1991-től, igazán kiterjedt formában 1993-tól széleskörű, elsősorban az ifjúságot, de lényegében az egész társadalmat célba vevő hazafias nevelési kampány indult. Hivatalosan megjelölt céljai: a nemzeti szellem megújítása, a különböző etnikai csoportokhoz tartozók egységének erősítése, a nemzeti méltóság és büszkeség táplálása és a lehető legszélesebb összefogás megteremtése a párt vezetése alatt. Nem kommunista tételeket, Mao gondolatait állították a középpontjába, hanem két fő téma dominálta: a kínai tradíció és történelem, illetve a nemzeti egység és területi integritás.

Mint az egész nacionalista hullám során, ennél a kampánynál is nagy hangsúlyt kapott Kína dicsőítése és a párt kiemelkedő hazafias erőként, a nemzeti érdekek védelmezőjeként való ábrázolása. Az elemi és középiskolások számára hazafias filmek megtekintését, hazafias témájú olvasmányokat, kiemelkedő hősökhez kapcsolódó helyek meglátogatását

²⁹ Hsziao-kang ezt később nyíltan el is ismerte és megfogalmazta, amikor a Tienanmen téri események után az Egyesült Államokba ment. Zhao: i. m. 728. o.

szorgalmazták. Az egyetemeken "Én kínai vagyok" program keretében a hallgatóknak azt tanították, hogy legyenek büszkék arra, hogy kínaiak, koncentrálna a kínai emberek — és a Kínai Kommunista Párt — óriási teljesítményeire, a kínai és a nyugati jellemek összevetésére, valamint a haza védelmére. Kína legújabb kori történetét jórészt leegyszerűsítették a párt történetére, és az 1949 óta képviselt szemléletnek megfelelően, nemcsak az 1949-ben bekövetkezett győzelmet mutatták be elkerülhetetlen történelmi szükségszerűségként (aminek szerves kiegészítője az állandóan hangoztatott maói tézis: "Csak a szocializmus mentheti meg Kínát"), hanem a kínai nép által elért valamennyi eredményt kizárólag a párt és annak mindenkori vezetői bölcs vezetésének tulajdonították. A nevelési kampányt kiterjesztették a tisztekre és katonákra is.³⁰

A nacionalizmus, azon belül a Nyugat-ellenesség, különösen Amerika ellenesség fő hulláma az 1990-es években kezdődött. A Tienanmen téri események után a kínai vezetés a helyzet stabilizálásához, a nemzeti egység erősítéséhez, majd a piacgazdaságba való átmenet nehézségei ellensúlyozásához felhasználta a hazafiság mozgósító erejét. Ennek egyéb, már említett indítékain túl ösztönzést adtak azok a szankciók, amelyekkel a nyugati hatalmak 1989-et követően Kínát sújtották. Itt fel tudták használni az 1949 után az új hatalommal szemben alkalmazott embargó és izoláció emlékét is. Mivel mindkét esetben a Kínát sújtó intézkedések fő kezdeményezője és legkitartóbb alkalmazója az Egyesült Államok volt, a Nyugat ellenes propaganda és érzelmek egyre inkább az USA-ra összpontosultak. Az Amerika ellenes érzelmek első nagy hulláma az 1990-es évek elején, különösen 1992-93-ban következett be, számos tényező hatására, amelyek közül itt csak néhányra utalnék.

Az 1989-es leszámolást követően az amerikai sajtóban – amelyre a kínaiak különös figyelmet fordítanak – érthetően számos bíráló írás jelent meg, a despotizmus egyik utolsó bástyájaként ábrázolva, számon kérve az emberi jogok, a demokrácia megsértését. Ez a Kínát kioktató, fegyelmező magatartás nem pusztán felháborodást váltott ki, hanem érintette a kínai kultúrában mélyen gyökerező hierarchizált viszonyt a tanár és tanítvány között. Ezt a szerepet például jól érzékeltette a következő szembeállítás: „Kínának 5 ezer éves civilizált története van... míg Amerika csak 200 év történettel rendelkezik.” Majd folytatva: „Szemben egy ősi keleti kolosszussal, Amerika legfeljebb egy gyermek.”³¹

³⁰ A fentiekhez ld.: Zhao Suisheng: A State-Led Nationalism: The Patriotic Education Campaign in Post-Tiananmen China. *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 31. No. 3 (1998. ősz.), 287-302. o.; Xu Guangqiu: The Chinese Anti-American Nationalism in the 1990s. *Asian Perspective*. Vol. 22. No. 2. (1998. nyár), 193-218. o.

³¹ Idézi: Gries: i. m. 33. o. Hozzátehetjük: ha Amerika gyermek, akkor Kína a szülő, amely a hierarchizált viszony ugyanazon értelmezéséhez kapcsolódik. Kína mai nacionalistái lázadnak az amerikai tanítói szerep ellen, és

Kína nagyon érzékenyen reagált az amerikai „korlátozás”, „féken tartás” politikájára, amely szerintük annak megakadályozására irányul, hogy Kína betölthesse a világban súlyának megfelelő, az országot megillető szerepet. Ebben az amerikai hegemonizmus megnyilvánulását látják, amely ellen például magas rangú kínai katonatisztek is különböző akciókkal tiltakoztak. Ilyen szellemű leveleket írtak az 1992-ben tartott XIV. Pártkongresszushoz, az 1993-as Országos Népi Gyűléshez (parlament), illetve a legfelső katonai vezetés tagjai éles USA-ellenes kirohanásokkal teli beszédeket tartottak. 1993-ban a tisztikar tagjai között *Hogyan fogja megnyerni Kína a következő háborút* címmel publikált könyvet terjesztettek, amely az Egyesült Államokat jelölte meg fő ellenségként.³²

Természetesen élénk reakciókat és tiltakozásokat váltott ki az 1990-es évek elején, közepén kibontakozó ún. „Kína fenyegetés” vita is, amely azt tárgyalta, hogy miként és milyen mértékben fenyegeti már ma is, vagy fenyegetheti a jövőben Kína a nemzetközi közösséget, különösen az Egyesült Államokat, és mit kellene tennie „fenyegetés” csökkentése vagy elhárítása érdekében. A vita résztvevői, a „fenyegetés” mellett érvelők elsősorban Kína gyorsan növekvő gazdasági és katonai erejére hivatkoztak, mint amelyek fenyegetik a régiót és perspektívájában az egész nemzetközi rendszert, nem utolsósorban az ott uralkodó kommunista rendszer jellegzetességei miatt, továbbá annak következtében, hogy csak vonakodva hajlandó alkalmazkodni a nemzetközileg elfogadott normákhoz.³³

Egy 1993-as esemény már sokkal szélesebb hullámokat vert és a népi nacionalizmus erőteljes jelenlétét jelezte: Kína két szavazattal lemaradt a 2000-es nyári olimpia megrendezési jogáért folytatott versengésben Sydney mögött.³⁴ A hivatalos kínai média a vereséget az Egyesült Államoknak tulajdonította, egyebek mellett azért is, mert amerikai képviselők határozatban foglaltak állást Kínával szemben a szabadságjogok ottani korlátozása, Tibet és Tajvan problémái miatt. A döntést Kína megszegéséneként, a régi hegemonista és kolonialista politika folytatásaként értelmezték. Az egyszerű kínaiak tömege is úgy érezte, büszkeségüket, nemzeti érzéseiket sértették meg. Az egyik tiltakozó szerint „a külföldiek még mindig azt gondolják, hogy disznófarkunk van [utalás a régi varkocsba font hajviseletre], a nőknek pedig elköttött lábuk. Valóban nem értenek minket”. Egy másik nyilatkozó szerint az

---

ingerülten tiltakoznak, hogy az amerikaiak „azt gondolják, hogy ők a kiválasztott nép és joguk van tanítani másokat.” Uo. 34. o.

³² Xu Guanqiu: Anti-US Sentiments in China, 1989-96: Sources, Development, and Impact. *Issues and Studies*, (1998. január), 88. o.

³³ A téma áttekintéséhez ld. Jordán, Gyula – Tóth, Barna: A „Kína fenyegetés”. *Külpolitika* No. 3-4. (2000. ősz-tél), 170-176. o.

³⁴ Xu: i. m. 88-90. o.; Zhao: i. m. 730-731. o.

Egyesült Államok „mindig szereti úgy tekinteni magát, mint az idősebb testvér, de a saját dolgait kell rendbe tennie, mielőtt mások ügyeibe avatkozik”. Az amerikai hegemonizmus és arrogancia megnyilvánulását látták 1993-ban a Yinhe incidensben is: a kínai kereskedelmi hajót a Közel-Keleten az amerikai haditengerészet feltartóztatta és átkutatta, mert illegális fegyverszállításra gyanakodtak. Az USA ellenes indulatok – természetesen nem teljesen függetlenül a hivatalos megnyilvánulásoktól – olyan magas fokra hevültek, hogy Pekingben meg kellett erősíteni az amerikai követség és más amerikai intézmények védelmét.

Az Amerika ellenes érzelmek további jele volt 1993-ban egy ilyen szellemű könyv és egy TV sorozat rendkívüli népszerűsége.³⁵ A könyv *Kínai nők Manhattanben* címen jelent meg önéletrajz formájában, leírva egy kínai nő életét New Yorkban. Úgy ábrázolta az amerikai társadalmat, mint ahol a becstelenség az egyetlen módja a pénzkeresetnek, és akik nem gazdagodnak meg, azokat egyértelműen vesztesnek bélyegzik. A könyvből már az első évben mintegy kétszázezer példányt adtak el.

Az ilyen és hasonló művek elérték céljukat, sikerült a kínaiak széles tömegeiben egy rendkívül negatív képet kialakítani az amerikai hatalomról és társadalomról. 1995 tavaszán közvélemény kutatás keretében ezer pekingit, sanghajit és kantonit kérdeztek meg: Mit gondol, van olyan régió vagy ország, amelynek ereje katonai fenyegetéssé válik az ön hazájára? A válaszolók 72%-a az Egyesült Államokat nevezte meg, 28% Japánt. Hat tartományban és nagyvárosban folytatott másik vizsgálat azt mutatta, hogy a legtöbb fiatal szerint az Egyesült Államok ellenséges Kínával szemben, és a főiskolások még nagyobb arányban vallották ezt a véleményt, mint a munkások.³⁶

Az Amerika-ellenes érzelmeket igen erőteljesen képviselte az 1996-ban kiadott könyv: *Kína nemet mondhat*, amely még abban az évben több mint kétmillió példányban kelt el.³⁷ Az öt fiatal újságíró, irodalmár által írt mű egyetértő, támogató levelek özönét kapták az egész országból, és kezdetben a párt is dicsérte, mint amely „teljesen tükrözi a népi véleményt”. A munka csak később váltott fel a bírálattal, hogy felelőtlenül beavatkozik az állam külpolitikájába. A könyv megírását egyebek mellett inspirálta két japán szerző 1989-ben írott Amerika ellenes, *Japán, amely nemet mond* című könyve, hiszen Japán mindig is viszonyítási pont volt a

³⁵ Xu: i. m. 90-91. o.; Gries: i. m. 42. o.; Barmé: i. m. 205-207. o.

³⁶ Xu: i. m. 91. o.

³⁷ Uo. 91-92. o.; Zhao: i. m. 731. o.; Uő.: A State-Led Nationalism: i. m. 299. o.; Xu: The Chinese Anti-American Nationalism in the 1990s. *Asian Perspective*, Vol. 22. No. 2 (1998. nyár), 202-203. o.; Gries: i. m. 35-36, 125-128. o.

legújabbkori kínaiak számára.³⁸ A könyv a népi nacionalizmusra is támaszkodva támadta az amerikai kulturális, politikai és gazdasági imperializmust.

A szerzők bevallották, hogy főiskolásként vágyódtak a nyugati kultúra és dolgok iránt, de aztán reálisan kezdtek gondolkodni a sikertelen olimpiai pályázat, de különösen az 1996 márciusi amerikai lépés hatására, amikor a Tajvant fenyegető rakétakísérletek és csapatmozdulatok ellensúlyozására az amerikai elnök két anyahajót irányított a térségbe. A szerzők joggal hívták fel a figyelmet az Egyesült Államok Kína politikájának, magatartásának ellentmondásaira: fél Kína erejétől, de ugyanúgy tart gyengeségétől; fél Kína gazdagságától, de szegénységétől is; fél Kína stabilitásától, de tart az esetleges káosztól is. Érvelésük szerint a „szabad világ”, de mindenekelőtt az imperialista Egyesült Államok részéről fennáll a „nagy összeesküvés” veszélye Kína ellen, egy új hidegháború szellemében. Egy műveletlen, dekadens Amerika erőlteti kultúráját a sokkal nemesebb, mélyebb kínai örökség rovására. Az Egyesült Államoknak nincs joga nemzetközi bíróként fellépni, és megmondani Kínának azt, hogy mi a helyes és mi a helytelen. Érzelmileg leginkább telítetté, de egyúttal fenyegetővé Tajvan kérdésének tárgyalásakor vált a könyv: a szerzők szerint a szigetért a háborút is vállalni kell Amerikával, ha az katonailag beavatkozna az egyesülésbe. Azt is világossá teszik, hogy a tajvaniak véleménye és érzései ebből a szempontból lényegtelenek.

A „nemet mondhat” mű széleskörű és elegendő népi támogatást élvezett ahhoz, hogy magára vonja a párt figyelmét, és egy sajátos viszony alakuljon ki a hatalom és a népszerű szerzők között. Mivel hivatalos jóváhagyást élveztek, szolgálatukba állították a cenzori apparátust, képesek voltak dominálni a nacionalista diskurzust. A láz tetőfokán csak dicsérő, egyetértő írások jelentek meg, kritikai hangokat csak olyan helyeken publikáltak, mint Hongkong vagy Tajvan. A párt törekedett felhasználni a „népi véleményt”, ugyanakkor a szerzők azzal az igényükkel, hogy ezt ők képviselik, kihívást intéztek az állami hegemóniához a nacionalista diskurzus irányítását és ellenőrzését tekintve. Ráadásul a szerzők kinyilvánították az államtól való függetlenségüket, és azt hangoztatták, hogy ők (tehát nem a párt) képviselik az igazi népi véleményt.

A szerzők még ugyanazon évben megírták a mű folytatását *Kína még mindig nemet mondhat* címmel, amelyben szót emeltek egy erőteljesebb Japán politikáért és lényegében elítélték a kormányt, amiért elnyomja a népi, Japán ellenes tiltakozásokat.³⁹ A párt végül a „nem mondásra” nemet mondott, attól tartva, hogy elveszti ellenőrzését a nacionalista

³⁸ A japán könyv mellett a „nemet mondhat” sorozat második darabja a Mahathir Mohamad malajziai miniszterelnök által írt Ázsia nemet mondhat volt.

publikációk és jelenségek felett. Megtiltották mind a „nemet mondhat” könyvek további ismertetését, kritikáját, mind hasonló könyvek és más írások megjelentetését. A párt törekvése azonban nem a népi nacionalizmus elfojtására, hanem felhasználására irányult, egyrészt mérsékelve a szélsőséges nézeteket, másrészt és legfőképpen meggyőzni az embereket, hogy hagyják meg a vezető szerepet a pártnak a kínai nacionalizmusban is. A párt ilyen döntését az is motiválta, hogy a „nemet mondhat” nem kapott jó sajtóvisszhangot külföldön és a párt „arcvesztését” okozta az a benyomás, hogy elvesztette felette az ellenőrzést.

A nacionalista és Amerika ellenes irodalom – mint már fentebb is láttuk – nem korlátozódott a „nemet mondás”-ra, annál összetettebb volt. Csien Csi-csen akkori külügyminiszter fia, aki újságíróként az Egyesült Államokban tanult, szintén 1996-ban nagysikerű könyvet jelentetett meg *Tanulmányok az Egyesült Államokban* címmel, leírva negatív személyes tapasztalatait. Bár említett pozitív aspektusokat is, fő mondanivalója a kulturális sokkról, az elviselhetetlen versenyről szólt.⁴⁰

Az 1996-os atlantai olimpia is alkalmat adott a népi nacionalizmus megnyilvánulásaira.⁴¹ Az amerikaiakat számos vád érte, a rossz szervezéstől a kínaiakkal szemben elfogult ítéletekig. Már a megnyitó ünnepséggel kapcsolatban igen erős indulatokat keltő feszültség keletkezett, mert a kínai csapat megjelenésekor az NBC kommentátora arról beszélt, hogy atlétáik és úszónőik kiugróan jó teljesítményei a gyanú szerint teljesítménynövelő szereknek tulajdonítható. Az Egyesült Államokban élő kínaiak között dühödt tiltakozó kampány indult, nyilvános bocsánatkérést követelve, egyebek mellett hirdetésekben is. Amikor Kínában érdekelt amerikai cégek nyomására az NBC sportért felelős alelnöke a tiltakozóknak írott levélben, majd sajtókonferencián kért elnézést, azt visszautasították. Itt jegyezném meg, hogy a kínai hivatalos, de a tömegek népi nacionalizmusának is a támogatását élvező vonulata a bocsánatkérések követeléséhez kapcsolódik. Ezek hosszú időn keresztül szinte kizárólag Japán felé irányultak, és a háborús bűntettekhez vonatkoztak. Azóta ezekhez újabbak is csatlakoztak, mint az 1999-es belgrádi követség bombázása vagy 2001-ben a Hajnan szigetén leszállni kényszerülő „kémrepülőgép” ügye, amelyeknél a címzett már szintén az Egyesült Államok volt.

1996-ban a Diaoyu (japánul Szenkaku) szigetek körüli feszültség is felvetette annak lehetőségét, hogy a népi nacionalizmus dinamikája feletti ellenőrzés kicsúszik a kommunista

³⁹ Gries: i. m. 122-123. o.

⁴⁰ Zhao: i. m. 742. o.

⁴¹ Uo. 92. o; Gries: i.m. 113-114. o.

párt ellenőrzése alól.⁴² A szigetekre egyaránt igényt tart Peking és Tajpej. Az igényeket erősen motiválja, hogy a szigetek környezetében a tenger alatt gazdag olaj- és gáztartalékokat feltételeznek. Az első feszültség még 1971-ben volt, amikor kampány indult az amerikai átadás megakadályozására. A tiltakozás következő nagy fellángolására 1996-ban került sor, amikor egy japán szélsőségesen nacionalista ifjúsági szervezet tagjai – az 1990-es akciójukat követően ismételt – világítótornyot és háborús emlékművet építettek az egyik szigeten.⁴³ Ezt tetézte a japán külügyminiszter nyilatkozata, aki kijelentette: „A Szenkaku szigetek mindig Japán területe volt; Japán már ténylegesen kormányozza a szigeteket, így a területi kérdés nem létezik.” Ezt Peking kemény hangon elítélte, Hongkongban és Tajvanon pedig Japán ellenes tüntetésekre került sor.

Kínában a hatóságok elnyomták a hasonló megmozdulásokat, így a szigetek miatti tiltakozás nyomtatott formában, könyvekben, cikkekben és az interneten keresztül folyt. Ebbe a sorba illeszkedett a már említett *Kína még mindig nemet mondhat*. Ezekben határozott, kemény fellépést sürgettek a japán fenyegetéssel szemben, egészen addig a figyelmeztetésig, hogy ennek elmaradása esetén a kínai nép fellázadhat. Vagyis a népi nacionalizmust elválasztották az állam által hangoztatott hazafiságtól.

Itt teljesen világossá vált, hogy valóban létezik egy Nyugaton nem mindig észlelt és számításba vett népi nacionalizmus, amelyet a kommunista párt igyekezett részben elnyomni, részben felhasználni. A hatalom hangsúlyozta, hogy a „hazafias akcióknak” irányításra van szüksége, a spontán akciókat, gyűléseket és demonstrációkat meg kell akadályozni. Ugyanakkor a hivatalos propaganda minden Japán és Amerika ellenes érvet igyekezett felhasználni, hangoztatta Kína szuverenitás igényét, elítélte a japán akciókat. A párt tehát jól érzékelte, hogy az esetleg ellenőrzése alól kicsúszó népi nacionalizmus nem csak beleszólhat a külpolitikába, hanem fenyegetheti a párt legitimitását is.

A nyugati tudósításokkal és értékelésekkel szemben még egyértelműbben a népi nacionalizmus jelentkezett 1999-ben a belgrádi kínai követség bombázása miatti tiltakozásokban, amely nagyrészt spontán folyamat volt. Sőt egyes vonatkozásokban a vezetés volt kénytelen alkalmazkodni, válaszolni a népi követelésekre. A spontaneitást jelzi az is, hogy

---

⁴² A Tajvantól északkeletre fekvő, 5 kis szigetcsoportból és 3 zátonyból álló szigetcsoport (összterületük 6,3 km²) történelmi feljegyzések szerint a Ming dinasztia (1368-1644) óta tartozott Kínához, de legalábbis igényjogosultságát ekkorra igyekeznek visszavezetni. Az 1895-ös simonoszeki szerződés értelmében Tajvan mellett ez a szigetcsoport is japán tulajdonba került. Az 1943-as kairói, illetve az 1945-ös potsdami nyilatkozat értelmében a Kínától elfoglalt területeket vissza kell szolgáltatnia. Valójában a szigetcsoport Okinawa tartomány része maradt, amerikai fennhatóság alatt, majd amikor 1972-ben Okinawa visszatért Japánhoz, a szigetek „vele mentek”.

⁴³ The Economist, 1996. szept. 7, 62-63. o.; Far Eastern Economic Review, 1996. szeptember 19., 14-15. o.; Gries: i. m. 120-125. o.

kínai diákok tüntettek szerte Európában és az Egyesült Államokban. Az otthoni, kínai tiltakozások pedig egyre inkább követelésekkel léptek fel a kínai vezetéssel szemben, mindenekelőtt kemény reagálást sürgetve. Egy egyetemista az egyik internetes lapon keresztül nyílt levéllel fordult Csü Zsung-csi miniszterelnökhöz.⁴⁴ Ebben egyebek mellett azt írta: az amerikaiak tudják, hogy a kínai kormány csupán egy „élénk tiltakozással” fog reagálni. Majd megszólítva a miniszterelnököt kijelentette: „Kormányunk gyenge hozzáállása távolságot teremtett önmaga és a nép között... Ön olyan tehetséges...és nekünk szükségünk van önre...De a nép bizalma nélkül hogyan tudja irányítani Kína gazdasági építését?” Az üzenet tartalma világos: a kormány megfelelően erőteljes reagálásának elmaradása gyengítheti hatalmát, legitimitását. Több mint száz városban voltak utcai tüntetések, az ország minden részéből tömegesen érkeztek a tiltakozó levelek, részvétnyilvánítások, versek és e-mailek. Ezek lényegében mind ugyanazt követelték: kemény választ, megmutatni az egész világnak, hogy Kínát nem lehet inzultálni.

A hatóságok nem tudták elfojtani a tiltakozásokat, ezért a lecsillapítására törekedtek: Hu Csin-tao, alelnökkel az élén kampány indult a munkához, a tanuláshoz való visszatérés érdekében, mivel a haza iránti szeretetüket ezzel fejezhetik ki a legjobban. Másrészt természetesen a párt az ily módon megnyilvánuló népi nacionalizmust igyekezett nemcsak ellenőrzés alá vonni, hanem felhasználni saját legitimitációja erősítésére. Túlzás tehát azt állítani, hogy ebből a szempontból „két Kína” jött volna létre, de azt sem lehet mellőzni, hogy nem könnyű feladat a kormányzat számára nemcsak a népi nacionalizmus ellenőrzés alatt tartása, hanem fenntartani egy megfelelő egyensúlyt a gazdasági nyitottság és a nemzeti függetlenség féltése között.

Az állami és népi nacionalizmus mellett az etnikai nacionalizmus is létezik, amelyet különböző etnikai csoportok támogatnak. A nacionalizmus az ő esetükben könnyen tápot adhat az egyik legnagyobb veszélynek kikiáltott szeparatizmusnak, amely egyes ujgur, tibeti irányzatok esetében már meg is jelent. Más oldalról viszont a többségi han nacionalizmus veszélyeztetheti az etnikai kisebbségekkel való viszonyt, egészen más körülmények között újra életre galvanizálva a Mao alatti dilemmát. A Szovjetunió és Jugoszlávia etnikai határok menti szétesése – a nemzetiségi kérdés nagyságrendekkel kisebb súlya ellenére – természetesen hatást gyakorolt egyes területek (főleg Tibet és Hszincsiang) függetlenségre törekvő csoportjaira. A kínai kormány a kemény represszív intézkedések mellett gazdaságpolitikai és szociálpolitikai intézkedésekkel is kezelni igyekszik a problémát.

---

⁴⁴ Gries: i. m. 129. o.

A nacionalizmus témáját illetően végül hangsúlyozni kell, hogy a reform és a nyitási politika következtében egyrészt, a globalizáció eredményeként másrészt Kína növekvő mértékben tagolódik be a világgazdaságba, válik nemcsak egyre inkább tényezővé a világpolitikában, de a nemzetközi folyamatok is növekvő hatást gyakorolnak rá. Tehát mind a gazdasági, mind a politikai területen nő az interdependencia, és ilyen körülmények között a kínai nacionalizmus egyre kevésbé válhat radikálissá és szélsőségesé, különösen külpolitikai vonatkozásban.

A liberalizmus és a szociáldemokrácia visszatérése

A liberalizmus visszatéréséről, vagy újjászületéséről a 90-es évek végén Kínában csak nagyon óvatosan beszélhetünk. Egyrészt a XIX. század végi megjelenése óta van bizonyos tradíciója Kínában, de igazán jelentős, komoly hatást kiváltó ideológiai áramlattá sohasem vált. Első kiemelkedőbb időszaka 1915-1919 között az *új kultúra mozgalom* volt, amikor a kínai értelmiség a keleti etika helyett, amely az egyént alárendelte a családnak, a klánnak és az államnak, az egyéni méltóságot és jogokat hirdető nyugati etika felé fordult. Ez azonban akkor gyorsan háttérbe szorult a szocialista és a nacionalista eszmékkel szemben. Teljesen nem tűnt el, tovább élt a két nagy párt, a KKP és a Kuomintang közötti „harmadik erő” formájában, amely azonban messze eltörpült a két nagy szembenálló erő mögött. A liberalizmus aztán több évtizedre végleg eltűnt a kínai színtérről a Kínai Népköztársaság megalakulásával. A reformidőszakban (is) a liberalizmust felforgató ideológiának tekintik és a „szellemi szennyeződés” ellen visszatérően indított kampányok egyik legfőbb célpontja volt.⁴⁵

A liberalizmus számos alaptétele (személyi szabadság, a kormány korlátozása, a hatalom kiegyensúlyozása és ellenőrzése stb.), valamint olyan fogalmak, mint a civil társadalom, közszféra, liberális demokrácia még a hivatalos publikációkba is bekerültek. Olyan magas rangú pártvezetők, mint Hu Jao-pang és Csao Ce-jang is hajlottak bizonyos mértékig a liberalizmusra. Ennek a trendnek vetett hirtelen és drasztikusan véget 1989 júniusában a Tienanmen téri brutális leszámolás, és az azt követő üldözés, amely egészen 1998-ig elhallgattatta a liberálisokat.

⁴⁵ A liberalizmus kínai történetéhez ld. Halbeisen, Herman: *Liberal Constitutionalism and Politics in Early Republican China*. In: Chang, King-yuh (szerk.): *Ideology and Politics in Twentieth Century China*, Institute of International Relations, 1988. 1-20. o.

Akkori ismételt jelentkezésének, „újjaszületésének” több oka volt.⁴⁶ Teng halála utáni várakozások a változásra; az 1997-ben kitört ázsiai pénzügyi válság; a gazdasági fejlődéshez szükséges további reformok; a globalizáció gyorsuló ütemének tudatosodása; az ún. „új baloldal”⁴⁷ provokatív támadásai a liberalizmus ellen; stb.⁴⁸

Érdekességként megemlíthető, hogy a párt irányító elitjén belül is vannak liberális elemek. Például a Zsenmin Zsipao, a központi pártlap korábbi főszerkesztője és a parlament Állandó Bizottságának egykori tagja, Hu Csi-vej 1996-ban arról írt, hogy a pártvezetés despotikus rendszert tart fenn, még korruptabbá vált és a párt megújításának és megmentésének egyetlen módja a többpárti demokrácia megteremtése. Más egykori vezetők, köztük Mao egyik volt titkára szintén felvetették a pártállam demokratizálását, bírálták Csiang Cö-min, a korábbi pártfőtitkár körül kialakított személyi kultuszt, sőt volt, aki nyíltan elvetette Csiang „három képviselet” tételét, mint amelynek semmi alapja nincs.⁴⁹ Ezekon túlmenően felszólítottak az egypárti diktatúra felszámolására és igazi képviseleti demokrácia létrehozására.⁵⁰

A kínai liberalizmus visszatérésének a múlthoz képest vannak jelentős új fejleményei, vonásai. Az egyik a liberális gondolkodás sokkal magasabb szintje, amely tükrözi a klasszikus liberális koncepciók átgondolt elsajátítását, a szabadság, az emberi jogok képviseletét, a hivatalosan célként hirdetett „törvény általi uralom” helyett a „törvény uralmát”, egészében nyílt kihívást intézve a pártnak a „burzsoá liberalizmus elleni” álláspontjához. Egy másik fejlemény gondolkodásukban a gazdasági liberalizmus képviselete és hangoztatása. A szabad piacgazdaság támogatása valóban új vonás, mert a múltban a kínai gondolkodók csak a filozófiai és a politikai liberalizmusra koncentráltak, és például még egy olyan elszánt liberális is, mint Hu Si, a szovjet államszocializmus csodálója volt.

⁴⁶ Erre és a továbbiakra ld. Chongyi, Feng: *The Return of Liberalism and Social Democracy: Breaking Through the Barriers of State Socialism, Nationalism and Cynicism in Contemporary China. Issues and Studies*, (2003. szeptember) 1-31. o.

⁴⁷ Az „új bal” lényegében három csoportot foglal magában: a nacionalistákat, a populistákat, akik a társadalmi polarizációt, az egyenlőtlenségeket, a szellemi degenerációt hangsúlyozzák, és a neo-marxistákat, akik a problémákat változatlanul osztályalapról közelítik meg és osztály-kizsákmányolásról, a nyugati globális tőke hegemoniájáról stb. beszélnek. Velük szemben a liberálisok ragaszkodtak ahhoz, hogy az autoritárius politikai rendszer és a piacgazdaság fejletlensége a fő forrásai a társadalmi egyenlőtlenségeknek és más szociális bajoknak, hogy Kína jövedelje a piacgazdaság és a liberális demokrácia

⁴⁸ Tulajdonképpen a párt alapításától kezdve, hiszen a párt egyik létrehozója és első főtitkára, Csen Tu-hszü teljesen sohasem adta fel liberális eszméit, élete vége felé pedig szembekerült a bolsevizmussal. Egy másik kiemelkedő korai pártvezető, a „kínai marxizmus atyja”, Li Ta-csao élete végéig (1927) szoros kapcsolatot tartott olyan neves liberálisokkal, mint Hu Si.

⁴⁹ Csiang 2000 elején azt állította, hogy a KKP képviseli a legfejlettebb termelőerőket, a leghaladóbb kultúrát és a kínaiak túlnyomó többségének alapvető érdekeit. Az új „elméleti tétel” tanulmányozására országos kampányt indítottak, majd kanonizálták azáltal, hogy belefoglalták a párt szervezeti szabályzatába.

⁵⁰ Uo. 11-13. o.

Az 1990-es évektől azonban szót emelnek a személyi tulajdon védelméért, a szabad versenyért, az erőforrások piaci elosztásáért stb., támadják a „nagyfejűek” privatizációját, vagyis a köztulajdon magánkezekbe kerülését hivatalnokok vagy hivatalos kapcsolatok révén. Az elsők között vetették fel az egyenlőtlenség, a társadalmi igazságosság témáit. A harmadik – és az előzőekben hosszan tárgyaltak után talán érthetően legfontosabb – új vonás a liberalizmus és a nacionalizmus szembenállásának jobb megértése. Figyelmeztetnek a nacionalizmus potenciális veszélyeire, az idegengyűlölet és sovinizmus következményeire, rámutatnak, hogy a mai kínai nacionalizmust az elmaradott Kína-centrizmus is táplálja, akadályozva a más civilizációktól való tanulást. Az univerzális értékek – béke, demokrácia, szabadság, erőszakmentesség, emberi jogok – fölényét és elsőbbségét hirdetik a nacionalizmussal szemben, és ezek alkalmazását a nemzetközi kapcsolatokban.

A kínai liberalizmus térhódítását, túl a hivatalos gyanakvason és elítélésen, gátolja a szilárd társadalmi bázist jelentő középosztály lassú kialakulása és még inkább annak a liberalizmusnak nem kedvező sajátosságai, továbbá az egyéni értékek támogatásának hagyományos gyengesége. Minden jelentős fejlődés ellenére nehezen tudják kezelni a liberalizmus és a nacionalizmus viszonyát. A kínai értelmiség generációit vonzotta az erős hazafiság, de végig zavaró tényező volt, hogy a kínai nacionalizmus erős gyanakvással, sőt gyűlölettel viseltetett a Nyugattal szemben, és nem tett különbséget a nyugati imperialista politika és a nyugati liberális értékek között.

A szociáldemokrácia a múltban kétszer kapott lendületet Kínában, először a *Május 4-i mozgalom* során, majd az 1940-es években a már említett „harmadik erőhöz” kapcsolódóan, akik a liberális kötődésük mellett legalább annyira szociáldemokraták is voltak. A kettő viszonyát 1948-ban így fogalmazta meg egy kiemelkedő liberális:

„Ezen ’szerencsétlen időszak’ során a legtöbben azok közül, akik szeretik országunkat és aggódnak a helyzet miatt, határozottságot és kiutat keresnek. Bár a következtetés, amit az egyének levonnak, nem pontosan ugyanaz, abban a hitben, hogy Kínának a ’szociáldemokrácia’ útján kell elindulnia, nagyjából konszenzus van. A szociáldemokrácia a demokrácia és a szocializmus házasságából születő gyermek, a vér és mindkettő előnyeinek kombinációja”.⁵¹

Több évtized kihagyás után az 1990-es években ismét jelentkezett a szociáldemokrácia Kínában, mellette szóló erős érvként használva fel, hogy ez a szocializmus legitimált ága, amely a fejlett kapitalista világ fejlődése legjobb útjának bizonyult (különösen a „svéd

⁵¹ Uo. 17-18. o.

modellre” utaltak). Bár a kelet-európai és a szovjet rendszerek összeomlása hivatalos részről átfogó támadást váltott ki a szociáldemokrácia ellen, az 1990-es évek végétől több tudós az ottani átalakulásokat vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy a katasztrófa az államszocializmusban és a sztálinizmusban gyökerezett, és nem a szociáldemokráciában vagy az ottani pártvezetők hibáiban.

Bizonyos megszorításokkal azt mondhatjuk, hogy még a KKP vezetés is magáévá tesz egyes szociáldemokrata értékeket, felfogást és a párteliten belül is folyik vita arról, hogy a párt átalakul-e szociáldemokrata párttá. Csiang Cö-min említett „három képviselő” teóriáját a párton belüli balos csoport azért bírálta, mert lemond a „munkásosztály élcsapata” meghatározásról és a pártot szociáldemokrata irányba tolja.

Míg a múltban a KKP csak igen alacsony szinten tartott kapcsolatot a szociáldemokrata pártokkal, 2000-ben a Német Szociáldemokrata Párt meghívására magas rangú kínai pártdelegáció utazott Németországba, amely megfogalmazta a kooperáció erősítésének szándékát a két párt között. A pártvezetés kutatásokat irányzott elő az európai szociáldemokrata pártok politikájára, struktúrájára vonatkozóan, és ilyen céllal tanulmányutakat is szerveztek. A 2002-ben tartott XVI. pártkongresszus előtt elhagyták a hagyományos konzultációt a „testvérpártokkal”, helyettük ugyanilyen céllal a fő európai szociáldemokrata pártokat hívták meg.

2001. július elsején, a párt megalakításának 80. évfordulója alkalmából tartott beszédében Csiang Cö-min ugyanilyen irányba tett egy igen határozott lépést, amikor elméletileg igazolta magánvállalkozók, üzletemberek belépésének engedélyezését a pártba. (Ezzel tulajdonképpen csak legalizálta a gyakorlatot, mert becslések szerint már akkor is jó néhány ezer ilyen tagja volt a pártnak.) Csiang utalt arra, hogy a reformok kezdete óta számos új társadalmi réteg jelent meg, a magánvállalkozóktól a külföldi vállalatok menedzsereiig és alkalmazottaiig.

„Ezek szintén a kínai sajátosságokkal jellemezhető szocializmus építésén dolgoznak... A párt alapvető összetevői és gerince a munkások, a parasztok, az értelmiségiek, a katonák és a káderek. Ugyanakkor szükséges felvenni azokat a kiváló elemeket is a társadalom más szektoraiból, akik elfogadták a párt programját és szervezeti szabályzatát, teljes odaadással dolgoztak a párt vonaláért és programjáért, és akik próbák hosszú során keresztül bizonyították, hogy megfelelnek a párttagság követelményeinek.”⁵²

⁵² Uo. 22. o.

A balosok a párton belül ezt nyílt kihívásnak tekintették, a munkásosztály és a párt érdekei elárulásának, a marxista-leninista politikai vonal feladásának, a „szociáldemokrata és a kapitalista út” követésének. Válaszul a balosok két újságját betiltották. Természetesen e csoportok felvételétől önmagában a KKP még nem lesz szociáldemokrata párt, retorikájában változatlanul elsősorban a munkásosztály érdekeinek képviselőjéről szónokol, miközben ezt nemcsak most, de 1949 óta bármikor sem vehette senki komolyan, akárcsak a többi hatalmon volt vagy levő kommunista párt esetében. A szociáldemokrata pártoktól eltérően a KKP mereven ragaszkodik az egypárti diktatúrához, kategorikusan elutasítja a többpárti demokrácia „nyugati burzsoá pártrendszerét”, bár a „három képviselő” tovább segíthet lazítani a „forradalmi párt” militáns aspektusán.

A pártban vannak azonban olyanok, akik egy „szocialista többpártrendszer” megteremtése mellett érvelnek.⁵³ Ennek egyik fő szószólója Kao Fang nyugalmazott professzor, az 1940-es évek vége óta párttag, aki ezt először még 1987-ben javasolta. Levonva a kommunista rendszerek összeomlásának tapasztalatait, 2000 végén e témáról írott cikkében a következő érveket sorakoztatta fel:⁵⁴

- Marx és Engels maguk is támogatói és gyakorlói voltak a többpártrendszernek,
- Rossz kommunista vezetők, elsősorban Sztálin vetették ezt el az egypártrendszer javára.
- A kelet-európai és a szovjet rendszerek tapasztalatai azt bizonyították, hogy az egypártrendszer kudarcot vallott a szocializmus és a nép érdekei szolgálatában.
- A KKP eredeti célja az 1940-es években a többpárti koalíciós kormányzat volt.

Kao következtetése az, hogy a politikai demokratizálás, a szocialista többpártrendszer a megfelelő fejlődési út, és csak ez számolhatja fel a nyugati kapitalista többpártrendszer befolyását Kínában. A két pártrendszer különbségéről azonban a javaslattevőknek nincs érdemi mondanivalója. A liberalizmus és a szociáldemokrata irányzat előtt egyelőre leküzdhetetlennek tűnő akadályt képez az államszocializmus, az egypárti diktatúra, de a nacionalizmus is, mind állami, mind népi változatában.

⁵³ Emlékeztetnék arra, hogy 1949-től kezdve Kínában, a KKP mellett további nyolc kis „demokratikus” párt létezik, de még a fentebbi kérdésvetések is jelzik, hogy ezeket nem lehet igazi politikai pártnak tekinteni, létük semmit sem változtat a kínai rendszer egypárti jellegén.

⁵⁴ Uo. 25-26. o.

Konklúzió

A Kínában jelentkező ideológiai áramlatok, gondolati irányok – már csak a nyelvi és területi korlátok miatt is – messze nem teljes áttekintése is képes érzékeltetni, hogy a reformok eredményeként gyorsan differenciálódó és pluralizálódó gazdaság és társadalom megteremti az alapját és hátterét a hasonlóan pluralizálódó gondolkodásnak. Az alkotó értelmiség jelentős része kikerült a rá kényszerített maoizmus kalodájából, nemcsak megismerkedett a legkülönbözőbb irányzatokkal, hanem – igaz csak akadémiai berkekben, szűk körben terjesztett periodikákban – hangot is adhat a hivatalostól eltérő nézeteinek, hozzátevé azonban, hogy ez mindmáig nem teljesen kockázatmentes. Az értelmiségi elitnek ugyanakkor szembesülnie kell a társadalom nagyfokú közömbösségével, nemcsak a különféle ideológiákat, hanem gyakran a közéletet tekintve is.